

DR. HABIL. VARGA JÓZSEF
 tudományos dékánhelyettes, Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar
 egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, varga.jozsef@ke.hu

A HELYI PÉNZRENDSZEREK KÖZGAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ELFOGADOTTSÁGA

THE ECONOMICAL AND SOCIAL ACCEPTANCE OF THE LOCAL CURRENCY SYSTEMS

ABSTRACT

The purpose of my publication is to analyze the operation of local currency in Hungary from a macroeconomic point of view. First, I look at the general principles of issuing and running local money, and then the importance of local thinking. I would like to point out that one of the solutions to a series of globalized crises is the establishment of local money systems and then I examine the role of the 2008 crisis in stimulating the creation of local money systems.

According to my main point of view, the economic role of local money systems in Hungary is significant on theoretical level, but its effect is practically very small in the current domestic environment. The duality of the low interest rate environment and economic stability has led to a lack of economic climate for local money today. The major result of the local currency is the creation of an economic and legal environment in which the operation of transferable vouchers is more streamlined, thus it has become for the participating partners less risky.

Kulcsszavak: helyi pénz, modern magyar gazdaság

Keynotes: local money, economy of modern Hungary

1. Bevezetés

„Nem mondjuk el az igazat a pénzről. Pedig az a gazdaság központi eleme. És a világot a gazdaság irányítja. Bölcsőtől a koporsóig ez határozza meg az emberi jólétet. Szabályozza bolygónk természeti erőforrásainak használatát, valamint a környezet minőségét. Ma már általánosan elfogadott az a nézet, hogy a föld ökoszisztémájának számos határát átléptük. Bizonyított tény, hogy életünk jelenlegi pályája nem fenntartható. A kormányok, a média és a vezetők többsége mindent megtesznek azért, hogy a közvélemény a mainstream gondolkodás mellett maradjon.”¹

Publikációm eszmei mondanivalóját a fenti idézet találóan adja vissza. Nem vitatva a pénzügyi rendszerek működését és a gazdaság mechanizmusában betöltött lényegi szerepét, a közgazdasági szakirodalom számos szereplőjével² együtt úgy vélem, szükség van a főáramú közgazdasági gondolkodás mellett olyan alternatív pénzügyi megoldások kifejlesztésére, melyek a jelenlegi mechanizmusok mellett működőképes alternatívát jelentenek. Egyik ilyen lehetséges alternatív pénzügyi rendszer a helyi pénzek rendszere. A pénzügyek helyi központúvá tétele, a realgazdaság lokalizálásával együtt a globalizált világ gazdasági válságokkal szemben reális alternatívát jelent. Jelen írásomban azt a kérdéskört járom körül, hogy a helyi pénzek rendszere mennyiben lehet ennek a lokális gondolkodás és gazdálkodás pénzügyi mozgatórugója.

A tanulmány a helyi pénz ötletének felmerülését, bevezetésének körülményeit vizsgálja. Magyarországon a helyi pénzzel kapcsolatosan szélsőséges hangulatingadozást figyelhe-

tünk meg. A 2008-as válság után döntően felfokozott, túlzóan optimista várakozások láttak sorra napvilágot. A jelenlegi alacsony kamatláb és expanzív monetáris politika környezetben pedig inkább a helyi pénz gazdasági eredményeit megkérdőjelező vélemények vannak túlsúlyban, illetve e területet mély hallgatás jellemzi. E véleményingadozásokat tudomásul véve kutatóként mégis az a feladatunk, hogy logikusan végiggondolva az ezzel kapcsolatos gazdasági következményeket, higgadtan összegezzük az eredményeket.

Publikációm célja, hogy a magyarországi helyi pénzek működését makrogazdasági szempontból elemezzem. Először a helyi pénz kibocsátásának és működtetésének általános elveit tekintem át, majd a lokális gondolkodás fontosságát vizsgálom. Bemutatom, hogy a globalizált válságok sorozatára az egyik megoldás a helyi pénzrendszerek működtetése, majd kitérek a 2008. évi válság helyi pénzrendszerek létrehozását ösztönző szerepére.

Alapvető megállapításom szerint a hazai helyi pénzrendszerek gazdasági szerepe elvi síkon jelentős, a jelenlegi hazai környezetben azonban gyakorlatilag igen csekély. Az alacsony kamatlábkörnyezet és a gazdasági stabilitás kettőse a helyi pénzek számára jelenleg nem kedvező gazdasági klímát teremtett. A kibocsátott helyi pénzek legnagyobb érdeme, hogy olyan gazdasági és jogszabálykörnyezetet alakított ki, mely során a forgatható utalványok működtetése szabályozottabbá, ezáltal a résztvevő partnerek részére kisebb kockázatúvá vált.

2. A lokális gondolkodás fontossága

A közgazdasági szakirodalom rendkívül sokrétűen figyelmeztet a Földünket fenyegető katasztrófára. Az ökológiai, népesedési, érték-, gazdasági, társadalmi válságsorozatban a pénzügyi folyamatok válsága véleményem szerint központi szerepet tölt be. A pénzügyi rendszer átalakítása nélkül ugyanis a gazdasági-társadalmi folyamatok újra és újra visszarendeződnek, kisebb-nagyobb visszaesés után visszarendezve a válságok előtti, meghaladni kívánt állapotot.

A közgazdaság főárama szerint „amennyiben társadalmunk sikeres szeretne lenni, illetve sikeressé kíván válni, meg kell őriznünk a jelenlegi paradigmába vetett hitünket. Továbbra is azt hirdetjük, hogy mindent pénzben kell kifejezni; nincs üdvösség a túlsúlyban lévő, monopóliumnak és nagyhatalmi eszköznek számító pénzügyi rendszereken, és banki gyakorlatokon kívül; a zárt rendszerek előnyben részesítendőek a nyitottakkal szemben; a komplexitás kerülendő. Valójában a fenntartható megoldások tekintetében ez egy igen rövidlátó elképzelés...”³

Korunkban a társadalom számos kihívással néz szembe, melyek közül szempontunkból a fenntarthatóság, valamint a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek relevánsak. „A rengeteg világprobléma alapján okkal gondolhatnánk, hogy a problémák megoldhatatlanok, ha megoldhatók volnának, nyilván már megoldotta volna azokat az emberiség (...) A fenntarthatóság holisztikus közelítést igényelne, és annak tisztázását, hogy az értékrend, amelyen a jelenlegi globális világ nyugszik, alkalmas-e a jövő vizionálására? Sokan azt mondják, a világ jelenlegi értékrendje hibás, mert feloldhatatlan válsághoz vezetett. Változtatni kellene szinte mindenben.”⁴ Széleskörű egyetértés uralkodik a társadalmi és politikai szervezetek körében, hogy a közeljövőben az ember életmódjának alapvető és gyors változására van szükség.⁵ Thomas Piketty (2013)⁶ „A tőke a 21. században” című műve széleskörű történelmi elemzéssel bizonyítja, hogy a nagyfokú egyenlőtlenség és annak növekedése a modern gazdaságok természetes velejárója, és ez alól csak időszakos kivételek vannak, háborúk és válságok időszaka alatt az egyenlőtlenségek mérséklődnek.

A változás, változtatás tehát szükségszerű és több irányból indítható. A szerző alapvető vilásképe az a (filozófiai) alapvetés, miszerint mindenkinek önmagának kell változnia

ahhoz, hogy a világot meg tudja változtatni. A változás fő eleme az egyén változásának következtében és azt követően a civil szféra átalakulása. A politika- és a közgazdaságtudomány eddig alapvetően pénzügyi ösztönzőkkel igyekezett megváltoztatni a viselkedési mintákat. Véleményem szerint a közösségi szervezetek létrehozása hosszú távon mindenképpen – de rövidebb távon is – akkor lesz stabilan sikeres, ha az a pénzügyek területére is kiterjed. A közösségi pénzek létrehozása nemcsak pénzügyi kérdés, hanem a stabil, erős, a központi hatalomnak értékei és érdekei mentén akár ellentmondani is képes helyi közösségek anyagi megerősítésének kérdése is.

Uralkodó monetáris rendszerünk olyan sajátosságokkal rendelkezik, amelyek a fenntarthatóság koncepciójával összeférhetetlenek. A gazdasági fellendülések és hanyatlások végtelen sora, az emberiség nagy részének rövid távú gondolkodása, a kamatos kamat gazdasági rendszere következtében szükségszerű növekedési kényszer, a vagyonkoncentráció és a társadalmi tőke alulértékelése mind a jelenlegi globális pénzügyi struktúra „természetes” velejárója. A pénzügyi rendszerünk alapjait érintő változtatások tehát mind a társadalmi, mind a környezeti fenntarthatóság szempontjából elengedhetetlenek. Ennek a változtatásnak egyik lehetséges módja olyan helyi pénzrendszerek kidolgozása és működtetése, melyek a globális pénzpiaci mechanizmustól eltérő logikai módon működnek.

3. A 2008. évi világgazdasági válság szerepe a helyi pénzrendszerek elterjedésében

*„Az a pénz, amely törvénytörően úgy működik,
hogy visszahúzódik, ha elkezd hiányozni,
és tömegesen feltűnik a piacon,
amikor ott már fölös mennyiségben van jelen,
csak a csalókat és uzsorásokat szolgálhatja.”⁷*

A helyi pénzrendszerek létrejöttét döntően a gazdasági válságok szülik. Az 1929–1933. évi és a 2008. évi világgazdasági válság rendkívül nagy hatást gyakorolt a pénzügyi rendszerekre. Bár most, 2017-ben úgy tűnik, hogy a válság Lehman Brothers bukása miatti rémülete a múlté és annak tapasztalatait kezdjük elfelejteni, ne legyenek illúzióink: a kapitalizmus természetében immanens tulajdonságként benne szunnyad a ciklikusság, a következő válság. Ebből a szempontból a válság utáni években új időszámítás kezdődött el a pénz világában, amely azonban nem bizonyult valódi minőségi rendszerváltozásnak.

John Kenneth Galbraith a *The Great Crash 1929* című munkája az 1929–1933-as válság, ezen belül spekulatív tőzsdepiaci buborék létrejöttét elemzi. A válság okait és következményeit az USA gazdaságának öt elemére vezeti vissza. A gyenge pontokat az alábbiak szerint foglalta össze (Szávai 2013):

1. A jövedelmek rossz elosztási szerkezete,
2. A rossz vállalati struktúrák,
3. A rossz banki struktúra,
4. A fizetési mérleg egyensúlyának kétséges helyzete,
5. A „közgazdasági intelligencia” szegényes állapota.

Témánk szempontjából az 1. és a 3. számú pont a döntő. A jövedelmek rossz elosztási szerkezete vezet ahhoz, hogy ha az elköltött jövedelmek nem maradnak helyben, akkor az adott régió nem tud gazdagodni. A rossz banki struktúra állapota szintén egybevág publikációnk lényegi mondanivalójával. A bankrendszer válságai bebizonyították, hogy a feleltelenül teremtett pénzmennyiség döntő része már nem a reálgazdaság igényeit, hanem

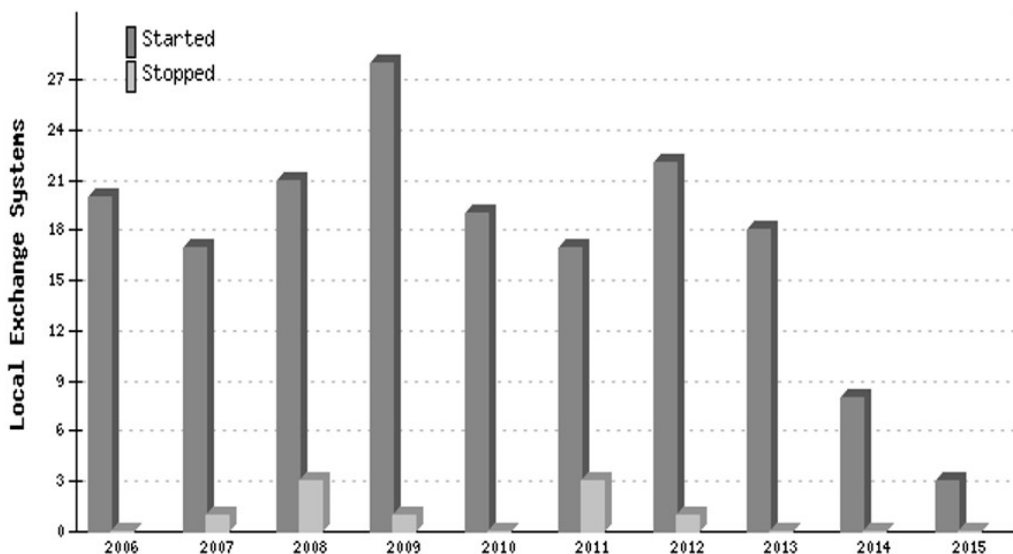
spekulációs célokat szolgál. A közgazdasági gondolkodásban a 2008. évi válság erősödésével előtérbe került az endogén szemlélet.⁸ A gazdasági élet lokális képviselői több eszköz mellett a helyi fizetőeszköz bevezetésének lehetőségét is újra előveszik és próbálják a gazdaságtudomány ismereteivel megalapozva új fizetési rendszert bevezetni.⁹

A helyi pénz kibocsátása támogathatja a helyi gazdasági szereplőket, a fogyasztót, a kereskedőket, a termelőket és az önkormányzatokat. Kutatásaink relevanciáját bizonyítják azok a példák, melyek már korábban történelmi sikereket értek el és jelenleg működő rendszerek, illetve a most induló helyi valuták, főképpen ezek közül a nemzetközi példák (WIR, Chiemgauer) kiemelendők. Ezeket a kezdeményezéseket érdemes megvizsgálni, hogy milyen társadalmi, gazdasági és pénzügyi környezetben valósulhatnak meg és válhatnak sikeressé.¹⁰ A 2008. évet követő időszak rávilágított arra, hogy alternatív finanszírozási rendszerekre van szükségünk. „A forintot használók a pénznek sem a forgalom lebonyolítására vonatkozó tulajdonságaival és kiváltképpen a megtakarítás ösztönző szerepével nem lehetnek elégedettek. Mindkettőben csalódnuk kellett. Forinthataságként kirekesztettek érzik magukat. Ezért keresik a kiutat, nevezzük a szóban forgó pénzügyi eszközöket utalványoknak, helyi pénzeknek, bárminek.”¹¹

A fejlett gazdasággal rendelkező világrészek, országok lassan elérik a fejlődésük felső korlátját és fel kell fedezni azokat a pénzügyi területeket, amelyekre korábban nem volt szükség, illetve meg kell keresni azokat a már ismert, de háttérben vagy periférián lévő technikákat, melyekkel új piacot teremtünk a pénzügyvilágnak, a gazdasági fejlődésnek, a fenntartható konjunktúrának.

A helyi pénzek társadalmi-gazdasági megalapozottsága a modern pénzrendszerek létrejöttével szükségszerűen felerősödött, mivel a belső érték nélküli pénzrendszerek másfajta bizalomra épülnek. Ugyanakkor fontos rámutatni arra, hogy a pénzhelyettesítők szerepe a mai gazdasági és pénzügyi környezetben indokolt, de hibás működésük a pénzügyi rendszerekkel szembeni bizalom csökkenésével jár.¹²

1. ábra: A helyi pénzrendszerek az indulás éve szerint

Forrás: complementarycurrency.org

Néhány éve megfigyelhető az a világgazdasági tendencia, mely alapján – különösen a 2008. évi világgazdasági válság utáni időszakban – a globalizmus elleni lépések során „felértékelődött a helyi (lokális, regionális) szintű beavatkozások és az ‘alulról felfelé’

irányuló kezdeményezések szerepe”..¹³ Közgazdászörökben lassan elfogadottá válik, hogy a főáramú (mainstream) közgazdaságtan fogalomrendszerével világunk nem írható le. A globalizációs folyamatok kedvezőtlen hatásainak ellensúlyozása – amely hatások nemcsak gazdasági, hanem környezetvédelmi, társadalmi, politikai stb. területeken jelentkeznek – helyi gazdaságfejlesztési eszközökkel lehetséges és szükséges folyamat (“think globally, act locally”). A fenti gondolkodásmód terjedését egyértelműen mutatja a helyi pénzrendszerek világszerte növekvő elterjedése.

4. A válságra adott egyik lehetséges válasz: a helyi pénz

A helyi pénzrendszerek jelenléte már évtizedek óta világszerte foglalkoztatja a közgazdasági szakirodalmat. A helyi pénzrendszerek egyfajta választ adnak a globalizáció azon problémájára, hogy a pénzpiacok mára már világszinten összekapcsolódtak és a pénztőke birtokosai egy igen szűk réteget képviselnek. Tanulmányomban a nemzetközi és hazai szakirodalomban egyaránt elterjedt "helyi pénz" elnevezést fogom alkalmazni. A helyi pénz tehát közgazdasági és nem jogi kifejezés. Ugyanakkor a közösségi pénzek köre szélesebb fogalom, beletartoznak a cserekörök (LETS, a C3 pénzrendszerek, egyéb természetes (munkaóra) cserealapú elszámolási rendszerek)¹⁴ stb., melyeket cikkem nem tárgyal.

A helyi pénz elmélete abból indul ki, hogy a felhalmozási szerepkör akadályozza a gazdasági körforgást. Ennek alapja a kamatozó pénz kettős természete, vagyis az, hogy csereeszközként (forgalmi eszközként) felhalmozásra is alkalmas. „A pénz, amelyet nap mint nap használunk, kétféle, egymásnak ellentmondó célt szolgál: egyrészt csereeszköz, a munkamegosztás feltétele, így minden civilizáció alapja; másrészt felhalmozható dolog, s e minőségében akár akadályozhatja is a cserekereskedelmet. Egy zsák alma, ha nem veszik meg, előbb-utóbb elrohad, a pénz azonban, amelyért megvették, megőrzi eredeti értékét akkor is, ha tulajdonosánál marad. Mivel a pénz értékálló és mindenre használható 'joker', kamatot lehet kérni érte.”¹⁵

Cikkem egyik fő mondanivalója, hogy bár a válságok időszakában felerősödik a helyi pénzek kibocsátása, nemcsak a válságok időszakában van szükség a helyi pénzre. Ez utóbbi ugyanis általános társadalom- és gazdaságszervezési eszköz. Minden – főleg a gazdaságilag elmaradottabb – régióknak szüksége van erre a segítségre ahhoz, hogy fejlődése felgyorsuljon, s fel tudjanak zárkózni a fejlettebb régiókhoz.¹⁶ Nem értek egyet azon véleményekkel,¹⁷ mely szerint a helyi pénzrendszerek csak a válságok időszakában jelentenek – átmeneti – megoldást. Kun János szerint a pénzhelyettesítőknek a nagy gazdasági válságok alatt, illetve ezek után volt relevanciájuk. A válságok időszakában ugyanis – bár a potenciális kínálat jelen van –, az új érték előállítására és forgalmazására pénz formájában megvalósuló kereslet hiányában nem tud megvalósulni.

A helyi pénzrendszer működtetése nem azt jelenti, hogy a helyi pénz (forgatható utalvány) felváltja a törvényes fizetőeszközt, hanem sokkal inkább releváns lehet egy duális pénzrendszer létrejötte, ahol a törvényes fizetőeszköz és a helyi pénzek együttes működésén alapszik. „Ez nem egy csodaszer, de jelen pillanatban a leghatékonyabb védekezés korunk fenn már felsorolt lényegi problémái: a recesszió, a munkanélküliség, a közösség széthullása és a környezet romlása ellen. A nemzetközi tapasztalatok alapján kijelenthetjük, hogy a duális pénzrendszerek által létrehozott harmóniából olyan gazdasági mozgató erők fakadnak, melyek az azt bevezető térség gazdasági fellendülését hozzák. Egyben ezt tekinthetjük a legjobb védekezésnek a gazdasági és pénzügyi rendszer összeomlásából keletkező veszélyekkel szemben. Fontos leszögezni, hogy a duális pénzrendszerek alkalmazása és közösségi pénzek bevezetése és ezek jelen időszakban tapasztalható népszerűsége-

ge nem csak egy pillanatnyi divat, amely majd eltűnik, ha a világgazdaság újra erőre kap, hanem ennél egy sokkal komolyabb és összetettebb dolog.”¹⁸

A helyi pénzrendszer használata és hasznossága tehát a közgazdasági szakirodalom egy részének véleménye szerint általános hatású, akár az egyiptomi ostraca-t, akár a magdeburgi brakteät-ot vagy a svájci WIR-t vizsgáljuk, ha a fizetési forgalom lebonyolításának alapvető célját kívánták teljesíteni.¹⁹ Ugyanakkor a XX–XXI. század közösségi pénzrendszereire igaz, hogy többségük valamilyen kialakult válsághelyzetet igyekezett megoldani, általában jelentős helyi sikerrel.²⁰ Számos történelmi példa igazolja, hogy akár a magán-szektor, akár az állam (önkormányzat) is több esetben ebben az alternatív megoldásban látta a válságkezelés egyik lehetséges módját.

A közgazdasági irodalom helyi pénzrendszerhez viszonyulását alapvetően az alábbi három attitűd jellemzi (1. táblázat):

1. táblázat: A helyi pénzrendszerek elfogadottságának besorolása

Sorszám	Beállítottság	A beállítottság fő érve
1. attitűd	Elvileg elutasító	A helyi pénzrendszerek a pénz működési mechanizmusát rombolják, annak hatékonyságát csökkentik
2. attitűd	Csak válság időszakában elfogadó	A helyi pénzrendszerek a válságok időszakaiban hasznos eszközök, egyéb időszakokban használatuk nem indokolt
3. attitűd	Elvileg támogató	A helyi pénzrendszerek általános társadalom- és gazdaságszervező eszközök

Forrás: saját rendszerezés

A mai működő helyi pénzrendszerek igen átfogó közgazdasági alapokon nyugszanak.²¹ Mindegyik elméleti megközelítés alapvető célja az eredményesebb helyi gazdaság kialakítása és bővítése. Ma már újra jelentős szerepet kapnak társadalmi, szociológiai szempontok is, amelyeket az elmúlt idősakra jellemző gazdasági fejlődési irányok, mint a globalizáció jelentősen háttérbe szorítottak. A helyi pénzrendszerek reagálnak a globalizáció azon jelenségére, hogy a pénzpiacok világszinten összekapcsolódnak és a pénztőke birtokosai egy igen szűk réteget képviselnek.

Ugyanakkor az a gondolat, hogy a helyi pénzek felválthatnák a nemzeti valutákat erősen aggályos, hiszen a helyi pénzek területi és önkéntességi korlátokkal rendelkeznek. Létezésük jogilag – bizonyos országok adott időszaki joggyakorlata mellett – megkérdőjelezhető, közgazdaságilag és társadalmilag viszont nem. Elvitathatatlan eredményük, hogy erősen globalizálódott világunkban képesek a helyi közösségeket arra ösztönözni, hogy felesleges erőforrásaikat mozgósítva értéket teremtsenek. Több példa bizonyítja,²² hogy a helyi pénzek alkalmazásának hatására egy helyi közösségben csökkent a munkanélküliség és ezen keresztül érzékelhetően nőtt az életszínvonal. Ezenkívül az újabb kutatások eredményei²³ rávilágítanak arra, hogy a gazdaság fenntarthatóságához, stabilitásának, illetve rezilienciájának²⁴ megőrzéséhez többféle fizetőeszköz együttes működésére van szükség.

5. Összegzés

A globalizáció egyik különös hatása, hogy az emberek nagy része egyre többre értékeli saját életterét, kultúráját. Akár szeretetből, akár csak szükségből, de elsősorban a helyi közösségekkel azonosítják magukat. A különböző decentralizációs mozgalmaknak is – a régiók nagyobb kontrollja iránti igény kifejezése mellett – az a célja, hogy a helyi termelés és fogyasztás növekedjen. Sokrétú vita folyik gazdasági szakértők között arról, hogy mely intézkedések biztosítanak legjobban a régiók hosszú távú fejlődését. A regionális valuták egyik előnye, hogy kiegészítő jelleggel támogatja a helyi gazdaság fejlődését. Az alternatív

fizetőeszközök használata különböző feltételek és célok mellett segítségére lehet egy adott közösség, illetve régió számára.

A Római Klub nemrégiben kiadott jelentésében²⁵ pénzügyi rendszerünk azon sajátosságaira hívja fel a figyelmet, amelyek ellehetetlenítik a kiegyensúlyozott, fenntartható élet kialakítására tett erőfeszítéseket. A válságok, a vég nélküli növekedés, a vagyonszűkülés és a társadalmi tőke alulértékelése mind egy-egy példa, amit az írók monetáris rendszerünk törvényszerű velejárójaként említenek. Az uralkodó pénzügyi rendszer instabilitása, valamint az abból eredő súlyos gazdasági és társadalmi problémák következtében így számos helyen újra életre kelt a saját, illetve kiegészítő fizetőeszközök iránti igény. Mivel ezek közül számtalan olyan esetről is tudunk, melynek előnyei ma már egyértelműen igazolhatók, az igazán fontos kérdés nem az, hogy szükség van-e helyipénz-rendszerre, hanem hogy hogyan illeszthető be a duális pénzrendszerbe, valamint hogyan vezethető be és működtethető a legnagyobb eredménnyel.

Mind a közgazdasági szakirodalom elméleti összefüggései, mind egyes sikeres gyakorlati példák azt mutatják, hogy megfelelő irányítás mellett a kiegészítő pénzek nagymértékben erősíthetik egy adott közösség gazdasági-társadalmi összefogását és ezzel életminőségük javítását. Jóllehet számos kritika is éri a napjainkban felmerülő helyi pénz kezdeményezéseket, és több kudarcba fulladt kísérletre is akad példa, két olyan egymástól eltérő módon működő helyi pénzrendszer, a WIR és Chiemgauer sikeresnek és működőképesnek bizonyult az elmúlt évek során, bizonyítva ezzel a helyi pénz struktúrák gazdaságélénkítő hatásának lehetőségét. E jelenleg is működő esetek mutatják az eredményes utat, ezzel a sikeres működés lehetőségét bizonyítják.

JEGYZETEK

1. Lieater, Bernard–Arnsperger, Christian–Goerner, Sally–Brunnhuber, Stefan (2015): Pénz és fenntarthatóság. A hiányzó láncszem. Fordította Sárdi Gábor. Image Kft. 3. oldal.
2. (pl. Kennedy 2005, Lietaer–Belgin 2017, Síklaky 2004, Szalay 2008, Lóránt 2010)
3. Lietaer, Bernard et al (2015): i. m. 3. oldal.
4. Kerekes Sándor (2015): Jó lehet-e a gazdaságnak, ami árt a Földnek? In: Bakacsi Gyula, Balaton Károly (szerk.) Vezetés és szervezet társadalmi kontextusban: Tanulmányok Dobák Miklós 60. születésnapja tiszteletére. 358 p. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2015. pp. 319–338.
5. Lietaer, Bernard et al (2015): i. m.
6. Thomas, Piketty (2013): A tőke a 21. században. (Ford. Balogh-Sárközy Zsuzsanna) Kossuth Kiadó, Budapest, 704 oldal.
7. Kennedy, Margrit (2003): Gazdasági növekedés és kamatrendszer – Négy alapvető tévedés. Fordította: Andrásfalvy András. Kovász VII. évfolyam, 1–2. szám. 2003. Tavasz–Nyár. 237. oldal.
8. Tóth Balázs István (2011): A helyi valuta szerepe a lokális gazdaságfejlesztésben. Pénzügyi Szemle, 2011/1.
9. A helyi pénz bevezetése során érdemes a fokozatosságot betartani. Kezdetben egy utalványrendszer bevezetésével érdemes kezdeni. Ezt követheti egy papíralapú helyi pénz (forgatható utalvány) okibocsátása, majd a harmadik szakaszban érdemes egy elektronikus helyi pénz kibocsátásával foglalkozni.
10. Szóka Károly (2013): A helyi pénz és társadalmi vonatkozásai. Acta Scientiarum Socialium. 38. 5–6., 59–66.
11. Boros Imre (2011): Hajrá, Dávid! Magyar Hírlap online 2011-04-13.
12. Kun János (2006): A pénzhelyettesítőkről. Tanulmány PSZÁF Budapest.
13. Tóth Balázs (2015): Kutatási jelentés „A helyi pénz bevezetésének lehetőségei Székelyföldön” c. kutatási megbízáshoz. Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Összeállította: Tóth Balázs. 2. oldal.

14. A LETS (Local Exchange Trading System, a C3 Consumer Commerce Circuit speciális közösségi pénzrendszerek. A cikkben nem tárgyalt egyéb pénzrendszerekről alapos áttekintést ad Lietaer-Belgin (2017).
15. Kennedy, Margrit (2003): i. m. 27–32. oldal.
16. Egy áttekinthető, a részletekre kiterjedő segédlet nélkül sem az indulásra, sem a sikeres működtetésre nincs reményük (Bánóczy 2016). A helyi pénz bevezetésénél igen fontos a helyi társadalom tájékoztatása. A helyi vállalkozóknak a helyi pénz működtetésében kiemelt szerepe van. A magyarországi helyi pénzekkel kapcsolatban az a tapasztalatom, hogy azoknál a helyi vállalkozók véleménye mellett – a soproni Kékfrank kivételével - a helyi önkormányzatok szerepe domináns. A helyi önkormányzatok szerepe ugyanakkor a működő helyi pénzek gyakorlatában eltérő (Léglér–Kovács–Vágyi 2011). – Azt állíthatjuk, hogy az önkormányzatok aktív, támogató részvétele – például az önkormányzati dolgozók fizetésének, a kiosztott segélyek egy részének helyi pénzben történő folyósítása révén, az önkormányzati szolgáltatások helyi pénzben történő fizetése során adott árkedvezménye során stb. – kulcsfontosságú elem lehet. Ahol a helyi önkormányzat elutasító (Magyarországon például a soproni Kékfrank esetében), ott a helyi pénz kezdeményezések mindig hátrányban vannak a támogató önkormányzati helyi pénz kezdeményezésekkel szemben (pl. Balatoni Korona, Bocsikai Korona, alsómocsoládi Rigac).
17. Pl. Kun János (2006): A pénzhelyettesítőkről. Tanulmány PSZÁF Budapest.
18. Takács Péter (2011) Javaslat egy Régió gazdasági-társadalmi fellendítésére egy pénzhelyettesítő közösségi pénz és a C3 elszámolási rendszer bevezetése által. <http://menedzserkalauz.hu/wp-content/uploads/Takacs-P-Javaslat-kozossegi-penz-bevezetesereV2.pdf>. Letöltés: 2017. október 8.
19. Lietaer, Bernard–Belgin, Stephen (2017): Új pénz egy új világnak. Bankráció Kft.; Bánóczy János (2013): Silvio Gesell és a helyi pénzek. Act Sci Soc 38 (2013): 23–43.
20. Léglér Nikoletta, Kovács Tamás, Vágyi Ferenc Róbert (2011): A helyi pénz és az önkormányzat kapcsolata. In: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaság-tudományi Kar. Adóz(z)unk a jövőnek? – Modern pénzügyek Uniós kihívások. Konferencia helye, ideje: Sopron, Magyarország, 2011. 10. 06–2011. 10. 07. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2011. pp. KT 1–21.; Szóka Károly (2013): i. m.
21. Gesell (1916); Fisher, Irving (1933): Stamp Scrip. Adelphi Company, New York.; Keynes (1936).
22. Lietaer, Bernard et al (2015): i. m.; Lietaer, Bernard–Belgin, Stephen (2017): i. m.
23. Pl. Bacsó Róbert (2016): Virtuális valuta mint a modern kori pénzügyi szabályozás kihívása. Polgári Szemle 12. évfolyam 1–3. szám.
24. A reziliencia rugalmas alkalmazkodóképességet, rugalmas ellenálló képességet jelent. Brian Walker definíciója szerint „egy komplex rendszer képessége arra, hogy egy külső hatást elnyeljen, majd visszanyerje eredeti struktúráját és funkcióját” (Lietaer et al 2015, 15. oldal).
25. Lietaer, B., Arnsperger, C., Goerner, S., Brunnhuber, S. (2012): Money and Sustainability – The Missing Link (1st edition) Triarchy Press. ISBN: 978-1-908009-7-53.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bacsó Róbert (2016): Virtuális valuta mint a modern kori pénzügyi szabályozás kihívása. Polgári Szemle 12. évfolyam 1–3. szám.
- Bánóczy János (2013): Silvio Gesell és a helyi pénzek. Act Sci Soc 38 (2013): 23–43.
- Bánóczy János (2016): Népji pénz a közösségekért. Magánkiadás, Budapest.
- Boros Imre (2011): Hajrá, Dávid! Magyar Hírlap online 2011-04-13.
- Fisher, Irving (1933): Stamp Scrip. Adelphi Company, New York.
- Gesell, Silvio (2004): A természetes gazdasági rend. Kétezerégy kiadó.
- Kennedy, Margrit (2003): Gazdasági növekedés és kamattrendszer – Négy alapvető tévedés. Fordította: Andrásfalvy András. Kovász VII. évfolyam, 1–2. szám. 2003. Tavasz–Nyár (27–32. oldal).
- Kennedy, Margrit (2005): Komplementärwährungen zur Wirtschaftlichen Lösung Sozialer Probleme. Zeitschrift für Sozialökonomie. 40. 144. 20–28.
- Kennedy, Margrit: Silvio Gesell: A természetes gazdasági rend (Könyvajánló) 2011. szeptember 7.

- Kerekes Sándor (2015): Jó lehet-e a gazdaságnak, ami árt a Földnek? In: Bakacsi Gyula, Balaton Károly (szerk.) Vezetés és szervezet társadalmi kontextusban: Tanulmányok Dobák Miklós 60. születésnapja tiszteletére. 358 p. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2015. pp. 319–338.
- Keynes, John Maynard (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. 23. fejezet KJK, Budapest.
- Kun János (2006): A pénzhelyettesítőkről. Tanulmány PSZÁF Budapest.
- Léglér Nikoletta, Kovács Tamás, Vágyi Ferenc Róbert (2011): A helyi pénz és az önkormányzat kapcsolata. In: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaság-tudományi Kar. Adóz(z)unk a jövőnek? – Modern pénzügyek Uniós kihívások. Konferencia helye, ideje: Sopron, Magyarország, 2011. 10. 06–2011. 10. 07. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2011. pp. KT 1–21.
- Lentner Csaba (2011): A pénzügyi stabilitásért. Magyar Hírlap online 2011-02-25.
- Lietaer, B. A. (1999): Das Geld der Zukunft, Riemann, München.
- Lietaer, B., Arnsperger, C., Goerner, S., Brunnhuber, S. (2012): Money and Sustainability – The Missing Link (1st edition) Triarchy Press. ISBN: 978-1-908009-7-53.
- Lieater, Bernard–Arnsperger, Christian–Goerner, Sally–Brunnhuber, Stefan (2015): Pénz és fenntarthatóság. A hiányzó láncszem. Fordította Sárdi Gábor. Image Kft.
- Lietaer, Bernard–Belgin, Stephen (2017): Új pénz egy új világnak. Bankráció Kft.
- Lóránt Károly (2010): A helyi gazdaság és a helyi pénz jelentősége a magyar gazdaságban. Makrotrend 2000, Budapest. www.makrotrend2000.hu, letöltve: 2017. 09. 29.
- Madarász Aladár (2005): Szabadpénz az alvilágból. Budapesti Könyvszemle 17. évf. 2. szám 152–162. oldal.
- Pfajfar, D.–Sgro, G.–Wagner, W. (2012): Are Alternative Currencies a Substitute or a Complement to Fiat Money? Evidence from cross-county data. International Journal of Community Currency Research. 16.
- Rösl, Gerhard: Regionalwährungen in Deutschland – Lokale Konkurrenz für den Euro? (Fachhochschule Regensburg). Diskussionspapier Reihe 1: Volkswirtschaftliche Studien Nr. 43/2006.
- Síklaky István (2004): Utószó Silvio Gesell: A természetes gazdasági rend c. művéhez. Kétezerregy Kiadó.
- Szalay Zsuzsanna (2008): A szelíd pénz forradalma. BCE Vállalatgazdaságtan Intézet 93. műhelytanulmány.
- Szávai Ferenc (2013): A helyi pénz gazdaságtörténeti vonatkozásai Act Sci Soc 38.
- Szóka Károly (2013): A helyi pénz és társadalmi vonatkozásai. Acta Scientiarum Socialium. 38. 5–6., 59–66.
- Takács Péter (2011) Javaslat egy Régió gazdasági-társadalmi fellendítésére egy pénzhelyettesítő közösségi pénz és a C3 elszámolási rendszer bevezetése által. <http://menedzserkalauz.hu/wp-content/uploads/Takacs-P-Javaslat-kozossegi-penz-bevezetesereV2.pdf>. Letöltés: 2017. október 8.
- Thomas, Piketty (2013): A tőke a 21. században. (Ford. Balogh-Sárközy Zsuzsanna) Kossuth Kiadó, Budapest, 704 oldal.
- Tóth Balázs István (2011): A helyi valuta szerepe a lokális gazdaságfejlesztésben. Pénzügyi Szemle, 2011/1.
- Tóth Balázs (2015): Kutatási jelentés „A helyi pénz bevezetésének lehetőségei Székelyföldön” c. kutatási megbízáshoz. Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Összeállította: Tóth Balázs.